

Naurun filosofiaa

Hietalahti, Jarno (2018). Huumorin ja naurun filosofia. Gaudeamus. 315 sivua.

ERASMUS ROTTERDAMILAISEN (1466–1536) mukaan nauru on luonnonvoima, joka murtaa järjen vankimmatkin rakennelmat. Bertrand Russell (1872–1970) totesi, että huumori tekee tutun oudoksi ja oudon tutuksi. Ludwig Wittgensteinin (1889–1951) kerrotaan sanoneen, että kokonainen filosofinen teos olisi syytä kirjoittaa vitsein muotoon.

Entä voiko tekoäly luoda huumoria? Kyllä vitsejä varmaan syntyi, mutta seuraava kysymys on, oppisiko tekoäly nauramaan myös omille algoritmeilleen.

Huumorin ja naurun filosofian kirjoittaja, tutkijatohtori Jarno Hietalahti kysyy, mitä tapahtuu naurun jälkeen. Auttaako huumori näkemään asioita uusin silmin vai ei? Terveystutkijat kehottavat nauramaan vaikka tyhjälle aina kun mahdollista, mutta sen sijaan olisi pureuduttava huumorin ytimiin ja katsottava, millainen ihmiskuva taustalta paljastuu.

MITEN HUUMORI ON?

Teos keskittyy paitsi siihen, mitä huumori on myös miten se on meille, miten huumori ilmenee ja miten siihen suhtaudumme. Sijansa saavat huumorin tavallisimmat teorit, filosofien suhtautuminen naurun ja huumorin ilmiöihin eri aikakausina, huumori utopian ja pyhän osana, huumori elämänasenteena,

huumorin etiikka sekä huumori yhteiskunnallisen ilmiönä.

Huumorin tai komiikan genret eivät kirjassa saa suurta huomiota, mutta huumorin ja naurun keskinäisen suhteen monitahoisuus tulee hyvin esiin. Painavimman sanottavansa tekijä säästää huumorin kritiikkiin ja kriittiseen huumoriin. Huumorin etiikan käsittely jää vähemmän jäsenyneeiksi, mutta jonkinlaisen kuvan seuraus-, velvollisuus- ja hyve-etiikasta huumorin yhteydessä lukija saa. Loppuluvussa tekijä pohtii humanin huumorin mahdollisuutta.

Lukujen lopussa on hieman päälle liimatun tuntuisesti huumoriammattilaisten mietteitä. Heidän näkökulmansa on useimmiten sama kuin Cicerolla (106–43 eaa.) – sen pohdinta, millainen huumori ”tehoa” kuulijoihin ja katsojiin.

HUUMORIN TEORIAA

Antiikin filosofit eivät hyvästä elämästä puhuessaan tehneet eroa yksilön ja yhteiskunnan välillä. Platonin (427–347 eaa.) mielestä nauru suuntaa huomion pois olennaisista asioista, kun taas Aristoteleelle (384–322 eaa.) huumorintaju on sosiaalinen hyve, joka kohtuullisesti harjoitettuna edistää sosiaalista elämää. Kun yhteisö eli valtio voi hyvin, yksilö voi hyvin ja päinvastoin.

Senkin uhalla, että liiallinen huumorin analysointi voi tappaa kohteensa, lukija vakuuttuu siitä, että on hyödyllistä tutustua tavallisimpiin huumorin teorioihin, kuten ylemmys-, huojennus- ja yhteensopimattomuusteorioihin.

Englantilaisfilosofi Thomas Hobbesin mukaan (1588–1679) nauru on ilmausta äkillisestä ylemmydentunteesta, kun ihminen havaitsee toisen itseään huonomaksi. Nauru pohjautuu toisen epäonnistumiseen ja naurajan ylivoimaiseen tietoon siitä, miten asioiden tulisi olla. Tragedia ja komedia kumpuavat samasta lähteestä, epäilee Sokrates Platonin *Pidot*-dialogissa.

Huojennusteorian mukaan huumori toimii varaventiilinä, ja naurussa vapautuu suuri määrä energiaa, mihin perustunee myös käsitys naurun parantavasta voimasta ja elonpäivien pidennyksestä. Tunnetuin huojennusteorian puolestapuhuja oli Sigmund Freud (1856–1939), joka samalla vastusti huumorin ylemmyysteoriaa.

Nauraja tietää, ettei olisi itse selvinnyt paremmin kuin epäonnistuja, jolle hän nauraa, mutta saattaa olla samalla huojentunut, ettei itselle käynyt tällä kertaa samoin.

Missä on ristiriitaa, löytyy myös koomisuutta, ajattelee tanskalaisfilosofi Søren Kierkegaard (1813–1855). Yhteensopimattomuus- eli inkongruenssiteoria lähtee nykyisin varsin yleisesti hyväksytystä ajatuksesta, että huumorin ytimessä on ristiriita. Huumori kutsutaan tai se ilmaantuu kutsumatta paikalle, kun odotusten ja tapahtumien väliin ilmaantuu särö.

HÄPEÄ JA KARNEVAALI

Ranskalaisfilosofi Henri Bergsonilla (1859–1941) oli naurusta varsin iluusiota käsittelevä teoreettinen kokemus. Nauru aiheuttaa häpeää, kun se suuntautuu kohteensa noloihin ominaisuuksiin.

Hietalahti kiinnittää huomiota paradoksiin: pyrimme kaikin keinoin välttämään naurunalaiseksi ja häväistyksi joutumista, mutta samalla odotetaan kykyä nauraa itselleen. Huumori käy jatkuvaa taistelua häpeää vastaan ja pyrkii yhteiskunnalliseen tilaan, jossa itse kunkin nolot piirteet uskaltaa tuoda esiin ilman seurauksia.

Hietalahti kysyy seuraavaksi, millainen olisi naurun läpäisemä maailma. Aiheita on käsitelty venäläinen kirjallisuustutkija Mihail Bahtin (1895–1975) keskiaikaisen karnevaalinaurun tutkimuksissaan. On harmillista, että Hietalahden muuten ansiokkaassa teoksessa Bahtin jää vaille arvoistaan käsittelemättä.

KRIITTINEN NAURU

Naurulla ja huumorilla on aina ollut yhteiskunnallinen ja kriittinen ulottuvuus. Vallanpitäjät ovat monesti vapisseet naurun edessä, mutta he ovat myös osanneet käyttää huumoria valtansa lujittamiseen. Umberto Eco (1932–2016) romaanissa *Ruusun nimi* etsitään 1300-luvulla luostarin kirjastosta Aristoteleen *Runousopin* kadonnutta, komediaa käsittelevää kakkososaa. Kirja oli vallanpitäjille niin vaarallinen, että kirjaston piti tuhoutua.

Monet koomikot ruotivat yhteiskunnallisia epäkohtia ja irvailevat vallanpitäjille. Kriittinen huumori ei jää tähän, vaan tuomitsemme ihmetyksen tilaan, puretuun yhteiskunnan perustuksiin ja samalla kyseenalaistaa vallitsevan huumorin kulttuurin, myös humoristin omat käsitykset.

Frankfurtin koulukunnan Theodor Adorno (1903–1969), Erich Fromm (1900–1980) ja Max Horkheimer (1895–1973) kritisoivat huumoria latistavan ja laskelmoivan viihdeteollisuuden osana. Tyhjänpäiväisellä viihteellä itsensä turruttaminen voi olla vapautta jostakin, muttei vapautta johonkin. Huumori ja nauru ovat arvokkaita itsetoteutuksen alueita, mutta kapitalismin logiikalle alistettu kulttuuriteollisuus palvelee ideologista herruutta yksilön vapauden kustannuksella. Yhteiskunta kaupaa yksilöllisyyttä, mutta korulauseiden takaa paljastuu loputon toisto. Kun hierarkiat nurin kääntävän narrin kulkuskaappu ei enää helise, viihteessä helisee enää kapitalismin rahakukkaro.

HUMAANI NAURU

Erich Frommin mukaan emme ole vapautuneet sisäisesti, vaikka monia kahleita on onnistuttu historian saatossa katkaisemaan. Ajattelemme ja toistamme samoja asioita kuin muutkin emmekä nouse omaperäisen ajattelun tasolle. Huumorista voi tulla valtaistelun ja väkivallan väline. Kukaan ei saa estää meitä esittämättä ajatuksiamme, mutta ne eivät useinkaan ole omiamme. Poliittinen vapaus edistää inhimillistä vapautta vain silloin, kun se voi tukea kehittymistä.

Myös hymy on usein pakonomaista ja laskelmoivaa. Uranrakennusoppaissa kehoitetaan hymyilemään kroonisesti, mutta ilosta, ystävällisyydestä ja tyytyväisyydestä irronnut hymy ”lävähtää naamalle kuin kuola Pavlovin koirien suupieleen”.

Hietalahden mukaan olennaista huumorissa ei ole niinkään, mitä se on vaan, miten aihetta käsitellään. Monet koomikot korostavat, että kaikesta on voitava vitsailla, mutta se ei tarkoita, että mistä tahansa pitäisi vitsailla kaiken aikaa. Kirjoittaja hahmottelee humanistista huumoria, jossa vitsein sisältöä olennaisempaa on, miten sisältöä käytetään ja millaista suhdetta huumori rakentaa muihin. Sananvapaus ei tarkoita rajatonta oikeutta hyökätä minkä tahansa tai kenen tahansa kimppuun.

JUSSI ONNISMAA
FT, dosentti, tietokirjailija
Werka kehitys Oy